

1.02 pregledni znanstveni članek

UDK 070(497.4 Maribor)"18"

Prejeto: 5. 10. 2004

Petra Kramberger

prof. nemškega jezika, Mladinska 19a, SI-9000 Murska Sobota

e-mail: petra.kramberger@gmail.com

Nemško časopisje v Mariboru v 19. stoletju

IZVLEČEK

V pričujočem prispevku so predstavljeni časopisi in časniki, ki so v Mariboru izhajali v 19. stoletju. Popis publicističnih organov zajema tako nemške časnike, kakor tudi tiste slovenske, ki so jih izdajali Nemci z namenom, da poročajo o nemških interesih. Analiza osmih mariborskih listov dopolnjuje dosedanje raziskave o nemškem časnikarstvu na Slovenskem v 19. stoletju.

KLJUČNE BESEDE

Maribor, Marburger Zeitung, Ampelographische Berichte, Südsteirische Post, Die Arbeit, Marburger Hans-Jörgel, Filarka, Slobodni Slovenec, Štajerski kmet

SUMMARY

GERMAN NEWSPAPERS IN MARIBOR IN THE 19TH CENTURY

In the present contribution, magazines and newspapers are presented that were being published in Maribor in the 19th century. The list of publicist organs comprises as well German newspapers as those Slovene ones published by Germans with the intention to report on German interests. The analysis of eight Maribor newspapers completes the so far existing researches in German journalism on Slovene territory in the 19th century.

KEY WORDS

Maribor, Marburger Zeitung, Ampelographische Berichte, Südsteirische Post, Die Arbeit, Marburger Hans-Jörgel, Filarka, Slobodni Slovenec, Štajerski kmet

O nemškem časopisju v Mariboru v 19. stoletju je bilo napisanih že nekaj del, vendar pri njih na žalost ne moremo govoriti o poglobljenih pionirskih raziskavah, kot jih je v zadnjem času dobila ljubljanska nemška publicistika.¹ V prvi vrsti gre pri mariborskih listih za kratke, faktografske prispevke, ki se večinoma omejujejo le na nizanje in naštevanje časopisov. Med najzanimivejši tovrstni deli sodita *Bibliografija o Mariboru*,² ki jo je sestavil Bernard Rajh, ter *Razprave – članki – ocene* Janka Glazerja.³

Že v 19. stoletju je izšlo delo, ki se dotika te tematike. V svoji historično-statistični študiji iz leta 1875 z naslovom *Die periodische Presse Oesterreichs*⁴ je Johann Winckler katalogiziral vse publicistične organe, ki so do leta 1873 izhajali v habsburški monarhiji. Winckler je s tem opravil veliko delo, kljub vsemu pa velja opozoriti, da na nekaterih mestih navaja zavajajoče in napačne podatke. Tako so na primer skorajda vse navedbe, povezane z osrednjim mariborskim listom *Marburger Zeitung*, napačne.

Ob Wincklerjevem statističnem popisu ne gre prezreti dveh študij, ki se ne dotikata le periodičnega tiska v Mariboru, temveč zajameta širše štajersko področje. Leta 1900 je Friedrich Ahn izdal knjigo *Die periodische Presse der Steiermark in den Jahren 1848–1898*,⁵ petindvajset let kasneje, leta 1925, pa je v zborniku *Südsteiermark* Friedrich Pock objavil natančno raziskavo o nemških časopisih na Spodnjem Štajerskem z naslovom *Von*

der deutschen Presse in Untersteier.⁶ Slednja je zanimiva predvsem zato, ker v njej pride do izraza stališče nemško govorečega avtorja, ki hvali in zagovarja vse časopise, ki so jih izdajali Nemci, medtem ko za *Südsteirische Post*, časnik, ki zagovarja interese Slovencev, ne najde pohvalnih besed.

Novější, krajši članek Smilje Amon o nemškem časopisju na Slovenskem⁷ ponuja skope in zgolj osnovne podatke o časnikih od prvih začetkov do konca druge svetovne vojne, vendar pa avtorica za mariborski tisk ne navaja vedno pravih podatkov.⁸ Prvi obširnejši in sintetični pregled nemškega časnikarstva s preprostim naslovom *Nemško časopisje na Slovenskem* je sestavila Tanja Žigon.⁹ Njena raziskava je kratek oris in predstavitev izdaj nemških časopisov, ki so na naših tleh izhajali od 18. stoletja do konca druge svetovne vojne in obravnava tudi mariborski tisk.

Kulturno-zgodovinsko ozadje in izid prvega časnika v Mariboru

V primerjavi z nekaterimi drugimi slovenskimi mesti je dobila štajerska prestolnica svoj prvi časopis relativno pozno. Mesta kot so Celovec na Koroškem, Novo mesto na Dolenjskem ali spodnještajersko Celje so svoje časopise dobila že prej: Celovec leta 1770 (*Klagenfurter Zeitung*), Novo mesto 1848 (*Sloveniens Blatt*) in Celje 1848 (*Cillier Wochenblatt*). Ljubljana je z *Wochentliche Ordinari-Laybacher Zeitungen* dobila svoj prvi časopis že leta 1707, kar je več kot 150 let pred Mariborom.¹⁰ Šele obnova ustavnega življenja leta 1861 je pustila pečat tudi v Mariboru, ne samo na političnem, temveč tudi na kulturnem in časnikarskem področju.

Pred marčno revolucijo leta 1848 se prebivalstvo Spodnje Štajerske še ni zavedalo novega narodnostnega vprašanja, in zato je bil Štajerec (ne glede na to, ali je bil nemškega ali slovenskega po-

¹ Mira Miladinović Zalaznik je v svoji doktorski disertaciji ovrednotila in predstavila literarno in kritično ustvarjalnost v časopisu *Carniola* (1838–1844) s posebnim ozirom na domovinskost (*Das literarische und kritische Schaffen*, 1994; prim. tudi ista: *Literaturkritik*, 1992; ista: *Theaterkritik*, 1994; ista: Leopold Kordeš, 1995; ista: *Deutsch-slowenische literarische Wechselbeziehungen*, 2002). Matjaž Birk je leta 1999 disertiral s temo *Illyrisches Blatt* (1819–1849), prilogo *Laibacher Zeitung*. Njegovo delo je leto kasneje izšlo v knjižni obliki (Birk, *„vaterländisches Interesse“*). V svoji magistrski nalogi (2003) pa se je Tanja Žigon podrobno ukvarjala z nemškim časnikom za domovinske interese *Triglav* (1865–1870); tudi njena raziskava je izšla pred kratkim (Žigon, *Nemški časnik za slovenske interese*). O časopisu *Mittheilungen des historischen Vereins für Krain*, ki je izhajal v letih 1846–1868, govori del knjige Olge Janše-Zorn *Historično društvo za Kranjsko*. V razpravi *Prispevek k zgodovini delovanja Juridičnega društva v Ljubljani* (1861–1868) pa je obdelala časopis *Verhandlungen und Mittheilungen der juristischen Gesellschaft in Laibach*.

² Rajh, *Bibliografija o Mariboru*; prim. tudi isti: Konec je bil neslaven; isti: *Kratka zgodovina mariborskega časopisja*.

³ Glazer, *Razprave – članki – ocene*, str. 645–662. O osrednjem mariborskem časniku *Marburger Zeitung* govori tudi Bogo Teply (*Sistemska pregled in geslovník*) in Bruno Hartman (*Tiskarstvo v Mariboru ter Mikrofilmano časopisje*); prim. tudi Glaser, Lavoslav Kordeš.

⁴ Winckler, *Die periodische Presse Oesterreichs*.

⁵ Ahn, *Die periodische Presse der Steiermark*.

⁶ Pock, *Von der deutschen Presse*, str. 182–189.

⁷ Amon, *Nemško časopisje na Slovenskem*, str. 1329–1333.

⁸ "V Mariboru je bil močno razširjen in br an *Marburger Zeitung* (1870–1941). Časopis se je l. 1929 preimenoval v *Mariborer Zeitung* in pod tem imenom je izhajal do konca" (prav tam, str. 1332). Časopis *Marburger Zeitung* je izhajal od 1862 do 1945. Resda se je leta 1929 preimenoval v *Mariborer Zeitung*, a pod tem imenom ni izhajal do konca, saj se je 1941 preimenoval nazaj v *Marburger Zeitung* in pod tem imenom izhajal vse do svoje zadnje številke. Dalje v prispevku lahko beremo: "V Mariboru so izhajali še konservativni *Südsteirische Post* (1881–1900), *Südsteirische Presse* (1901–1905) in *Südsteirische Stimmen* (1906–1907)" (prav tam). *Südsteirische Stimmen* so se dejansko imenoval *Südösterreichische Stimmen*.

⁹ Žigon, *Nemško časopisje na Slovenskem*.

¹⁰ Prim. Žigon, *Nemško časopisje na Slovenskem*, str. 13–16.

rekla) do nemštva in slovenstva nevtralnno razpoložen.¹¹ Josip Vošnjak, zdravnik, pripovednik, dramatik, politik in publicist iz Šoštanja o tem poroča: "V naši hiši smo med seboj navadno nemški govorili, toda znali smo tudi slovensko. Čutili pa se nisimo ne za Nemce ne za Slovence, ker se za narodnost sploh nikdo ni menil do l. 1848".¹² A položaj se tudi po letu 1848 ni bistveno spremenil. Narodnostna vprašanja in problematika so zaposlovati le majhne kroge, množice se sprva zanje niso zanimale. V ospredje njihovega interesa so stopila tovrstna vprašanja šele po obnovi ustavnega življenja. Odslej ne samo v politiki, temveč tudi v kulturi stojita nasproti drug drugemu dva naroda: slovenski in nemški. Začel se je "[bíti] boj za slovenske narodne pravice, predvsem za pravico slovenščine v javnem življenju in še posebej v šolstvu",¹³ boj za enakopravnost slovenskega naroda. Pri tem pa je veliko vlogo igralo časopisje.

Do preobrata na publicističnem področju v Mariboru pride po letu 1861. A želja po ustanovitvi lastnega časopisa v mestu se je v Mariboru rodila že prej. Toda previdnega Josefa Janschitza, lastnika tedaj edine tiskarne v mestu, k takemu tveganju ni bilo mogoče pregovoriti, saj se je bal neuspeha in izgube.¹⁴ Da je bila potreba po lastnem časopisu navzoča, kaže poskus iz leta 1859, ko je bila h *Grazer Tagespost* priložena posebna priloga z naslovom *Marburger Bote*.¹⁵ Šele sin Josefa Janschitza, Eduard, je popustil prigovarjanju vplivnih meščanov, zbral pogum in se odločil ustanoviti prvi mariborski časopis. Dne 30. marca 1862 je izšla prva številka časnika *Correspondent für Untersteiermark*. Dejstvo, da je bil prvi časopis v mestu nemški, ni presenetljivo. V Mariboru so Nemci tvorili večino¹⁶ in imeli do prve svetovne vojne politično oblast trdno v svojih rokah.¹⁷

Correspondent für Untersteiermark je ostal nekaj let edini časnik v Mariboru. Šele pet let kasneje, leta 1867, je izšel drugi list, *Slovenki gospodar*, in naslednje leto *Slovenski narod*. Do konca 19. stoletja je nato v Mariboru izhajalo mnogo listov, tako slovenskih kot nemških, nekateri izmed njih z zelo kratko življenjsko dobo. Ves čas je bil pritisk nemške večine na slovensko prebivalstvo v

mestu iz leta v leto močnejši, kar se kaže tudi v tisku: "Na Štajerskem so se Nemci vrgli z največjo vnmemo na Slovence. [...] Slovenski novinarji na Štajerskem so bili v težki preizkušnji vrli borci, ki so morali pod najhujšim pritiskom nemškega kapitala zagotoviti našim novinarjem osnovne pravice."¹⁸

Osem listov, osem zgodb

Mariborsko nemško publicistiko je v 19. stoletju zaznamovalo predvsem osem listov, ki jih bom v nadaljevanju razdelila v dve skupini: na nemške časnike ter na slovenske, ki so se zavzemali za nemške interese. V prvo skupino sodijo: *Marburger Zeitung*, *Ampelographische Berichte*, *Die Arbeit*, *Marburger Hans-Jörgel*, *Filarka* in *Südsteirische Post*. Medtem ko so bili izdajatelji prvih petih Nemci, so slednjega izdajali Slovenci. In ravno tako kot so se Slovenci posluževali nemške besede, so se tudi Nemci slovenske. Nastala sta dva "slovenska" časopisa zavzemajoča se za nemške interese: *Slobodni Slovenec*, ki je najprej izhajal kot priloga k *Tagesbote für Untersteiermark* (začasno spremenjen naslov *Marburger Zeitung*) ter *Štajerski kmet*.

Marburger Zeitung

Najbolj odmeven mariborski časopis 19. stoletja je bil *Marburger Zeitung*.¹⁹ Leta 1887 se je časnik v kratki notici sam pohvalil, da je najstarejši na Spodnjem Štajerskem: "Die heutige Nummer schließt das fünfundzwanzigste Jahr des Bestandes der ältesten Zeitung in der Untersteiermark."²⁰ *Marburger Zeitung* je bil pravzaprav nadaljevanje že zgoraj omenjenega časnika *Correspondent für Untersteiermark*, ki je prvič izšel leta 1862. *Correspondent* je bil krajevni oziroma lokalni list Maribora in okolice, ki je izhajal do 30. decembra 1864. Prva številka naslednjega letnika je izšla pod novim naslovom in v novi preobleki. Odslej se je list imenoval *Marburger Korrespondent*, a je že naslednje leto (1866) ponovno spremenil svoje ime. Med bralce je začel prihajati kot *Marburger Zeitung*. Ta naslov je nosil časopis vse do številke 54, leta 1929, izvzeti moramo le obdobje od 1. septembra do 30. novembra 1870, ko se je časnik imenoval *Dnevni poročevalec za Spodnjo Štajersko (Tagesbote für Untersteiermark)*. S številko 55 leta 1929 se je zaradi znanih dogodkov v kolesju zgodovine časnikovo ime ponovno nekoliko spremenilo, in sicer je bil nemški zapis mesta Maribor

¹¹ Prim. Cvirn, *Trdnjavski trikotnik*, str. 12.

¹² Vošnjak, *Spomini*, str. 16; prim. tudi Cvirn, *Trdnjavski trikotnik*, str. 12.

¹³ Hartman, Razmerje med nemško in slovensko kulturo, str. 195.

¹⁴ Prim. Pock, *Von der deutschen Presse*, str. 183.

¹⁵ Prim. Glazer, *Razprave – članki – ocene*, str. 645.

¹⁶ Mesto Maribor je npr. v letu 1880 štel 17628 prebivalcev, od katerih je 13517 navedlo za svoj občevalni jezik nemščino, le 2431 pa slovenščino. (Prim. Cvirn, *Nemško (avstrijsko) in slovensko zgodovinske*, str. 82–83).

¹⁷ Prim. Rozman, *Politično življenje Nemcev v Mariboru*, str. 56.

¹⁸ Gaber, *Skozi stoletja za našim novinarstvom*, str. 230.

¹⁹ V Sloveniji edini popolni komplet *Marburger Zeitung* za leta 1862–1945 hrani Univerzitetna knjižnica Maribor (Sign. IV 106, Mf 1).

²⁰ An unsere Leser. *Marburger Zeitung*, št. 38, 30. 3. 1887.

Poslopje tiskarne Janschitz-Kralik v Mariboru.

(se pravi Marburg) zamenjan s slovenskim. Od takrat je časnik nosil naslov *Mariborer Zeitung* ter pod tem imenom izhajal do leta 1941 (št. 81), ko se je ponovno preimenoval v *Marburger Zeitung*. Zadnja številka je izšla 8. maja 1945, na dan kapitulacije Nemčije.

Preglednica: *Marburger Zeitung* od 1862 do 1945

NASLOV	ČAS IZHAJANJA
<i>Correspondent für Untersteiermark</i>	30. 3. 1862 – 30. 12. 1864
<i>Marburger Korrespondent</i>	1865
<i>Marburger Zeitung</i>	1866 – 1. 9. 1870, št. 117
<i>Tagesbote für Untersteiermark</i>	1. 9. 1870, št. 118 – 30. 11. 1870, št. 193
<i>Marburger Zeitung</i>	30. 11. 1870, št. 194 – 1929, št. 54
<i>Mariborer Zeitung</i>	1929, št. 55 – 1941, št. 80
<i>Marburger Zeitung</i>	1941, št. 81 – 8. 5. 1945

V več kot osmih desetletjih časopis ni menjal le naslovov, menjal je tudi tiskarje in urednike, imel je različne založnike, spreminjal pa je tudi obliko, zunanjo podobo, pisavo, razpored člankov po rubrikah ter nenazadnje tudi svoj program. Sprva je poročal tudi o slovenskih zadevah ter poskušal biti nepristranski, obljubljal je celo, da si bo prizadeval

vzbuditi in ohraniti duh sprave med obema narodoma, kakor beremo leta 1862 v *Correspondent für Untersteiermark*.²¹ Kasneje pa se je list vedno odločneje nagibal v nemško smer, dokler ni na koncu postal "izrazito glasilo spodnještajerskega nemštva".²²

²¹ "Insoferne es das bescheidene Feld unseres Blattes erlaubt, werden wir die Interessen der Deutschen und Slovenen nach dem Grundsatz der vollen Gleichberechtigung zu vertreten und so oft sich uns nur immer Gelegenheit darbieten wird – den Geist der Versöhnung zwischen beiden Nationen zu wecken und zu beleben trachten." (Pränumerations-Einladung. *Correspondent für Untersteiermark*, št. 53, 28. 9. 1862).

²² Glazer, *Razprave – članki – ocene*, str. 645. To je razvidno tudi iz izjav uredništva časopisa: "Wir treten nach wie vor auf das Energischste für die deutsche Seite ein [...]" (Pränumerations-Einladung. *Marburger Zeitung*, št. 155, 29. 12. 1886); "[...] wird [die Marburger Zeitung] als politisches Organ unentwegt zur deutschfortschrittlichen Partei stehen, stets die Interessen der Deutschen in Untersteiermark vertreten [...]" (Pränumerations-Einladung. *Marburger Zeitung*, št. 78, 1. 7. 1887); "[...] wird [die Marburger Zeitung] den einzigen Ehrgeiz darin suchen, ein entschieden deutschnationales Blatt zu sein. Sie wird für das deutsche Volksthum mit aller Kraft und Begeisterung eintreten und in der Stärkung und Erhöhung des deutschen Stammesbewusstseins ihre vornehmste Aufgabe erblicken. Sie wird daher alle Versuche, die deutschnationale Strömung zu stauen, rücksichtslos bekämpfen, mögen dieselben von slavischen Gegnern oder von scheinbar befreundeter Seite ausgehen." (Einladung zum Bezuge. *Marburger Zeitung*, št. 155, 28. 12. 1887); "[...] ein nach jeder Richtung unabhängiges, deutsch-

Poleg tega je časnik v desetletjih izhajanja spreminjal tudi periodičnost svojega izhajanja. Iz časopisa, ki je izhajal po dvakrat ali trikrat tedensko, se je prelevil v dnevnik.

LETO	IZHAJANJE
prvotno	dvakrat tedensko
od 1863, št. 45*	trikrat tedensko
od 1889	dvakrat tedensko
od 1900, št. 9	trikrat tedensko
od 1914, št. 88	dnevnik

*Leta 1870 je bil časopis od 1. avgusta do konca novembra dnevnik.

Marburger Zeitung je imel občasno tudi priloge: od 10. septembra 1870 do konca novembra 1871 ga je spremljala slovenska priloga *Slobodni Slovenec*, leta 1886 (št. 80) je dobil literarno prilogo *Sonntags-Beilage der "Marburger Zeitung"*, ki je izhajala do leta 1898 (št. 91), dokler je ni zamenjala v Berlinu tiskana literarna priloga *Sonntagsblatt. Illustrierte Unterhaltungsbeilage zur "Marburger Zeitung"*, ki jo je leta 1900 z 8. številko zamenjala priloga *Illustriertes Sonntagsblatt. Gratisbeilage zur "Marburger Zeitung"*.

Najpomembnejši tiskarji časnika so bili Eduard Janschitz, ki je list ustanovil, ter njegovi nasledniki, po letu 1889 Leopold Kralik in njegovi nasledniki, po prvi svetovni vojni družba Mariborska tiskarna, od začetka druge svetovne vojne pa Marburger Druckerei ter Marburger Verlags- und Druckereigesellschaft m.b.H.²³

"Marburgerca" ali "Mariborčanka", kot so jo tudi imenovali, je zamenjala tudi lepo število urednikov, navedenih v sledeči tabeli:

UREDNIK	ČAS UREDNIKOVANJA <i>MARBURGER ZEITUNG</i>
Eduard Janschitz ²⁴	30. 3. 1862 (št. 1) – 29. 3. 1863 (št. 26)
Franz Zistler	1. 4. 1863 (št. 27) – 29. 11. 1863 (št. 122)
Eduard Janschitz	1. 12. 1863 (št. 123) – 31. 7. 1864 (št. 92)
Julius Seeliger	3. 8. 1864 (št. 93) – 1. 11. 1865 (št. 131)
Franz Wiesthaler	3. 11. 1865 (št. 132) – 1. 8. 1869 (št. 92)
Eduard Janschitz	4. 8. 1869 (št. 93) – 1. 2. 1871 (št. 14)
Franz Wiesthaler	3. 2. 1871 (št. 15) – 2. 2. 1887 (št. 14)
Adolf Harpf, Franz Wiesthaler	4. 2. 1887 (št. 15) – 16. 11. 1887 (št. 137)
Franz Wiesthaler	18. 11. 1887 (št. 138) – 30. 11. 1887 (št. 143)
Max Besozzi	2. 12. 1887 (št. 144) – 30. 7. 1891 (št. 61)
Hans Kordon	2. 8. 1891 (št. 62) – 12. 2. 1899 (št. 13)
Leopold Kralik	16. 2. 1889 (št. 14) – 2. 4. 1899 (št. 27)
Adolf Huber	6. 4. 1899 (št. 28) – 18. 1. 1900 (št. 5)
Josef Partisch	21. 1. 1900 (št. 6) – 30. 7. 1901 (št. 90)

V prvi številki, tako imenovani poskusni številki časopisa *Correspondent für Untersteiermark*, predhodnika *Marburger Zeitung*, je uredništvo podalo podatki, kakšna bo vsebina časnika. Že v programskem uvodu te številke izvemo, da se časopis ne bo ukvarjal s politiko, "temveč se omejuje na poročanje o delovanju spodnještajerskih občinskih odborov in o družabnem (društvenem) življenju".²⁵ Vendar pa, kot beremo v nadaljevanju,

nationales Blatt zu sein. Nur dem Dienste des deutschen Volkes geweiht, [...]" (Einladung zum Bezuge. *Marburger Zeitung*, št. 77, 27. 6. 1888); "[...] von Deutschen für Deutsche geschriebene[s] Blatt [...]" (An unsere Leser. *Marburger Zeitung*, št. 102, 23. 12. 1894).

²³ Več o zgodovini te prve mariborske tiskarne, ki je poleg *Marburger Zeitung* tiskala tudi večino ostalih v Mariboru izhajajočih nemških časnikov, ter o zgodovini prve slovenske mariborske tiskarne (kjer je bila tiskana *Südsteirische Post*) glej Berčič, *Tiskarstvo na Slovenskem*, str. 97–106, str. 162–176, str. 382; prim. tudi Glazer, *Razprave – članki – ocene*, str. 547–580, str. 590–621; prim. tudi Hartman, *Tiskarstvo v Mariboru*, str. 705–712; prim. tudi Reisp, *Tiskarstvo*, str. 65–71.

²⁴ Po navedbah v kasnejših letnikih časopisa, npr.: "Wer heute in die ereignisvolle Vergangenheit des Blattes zurückschaut, wie dasselbe zuerst unter Dr. Adalbert Svoboda's sicherer Hand, der das Blatt schuf und der nachmals als Chefredakteur der 'Tagespost' Jahrzehnte hindurch eine, für die ganze Steiermark segensreiche publizistische Wirksamkeit entfaltete, [...]" (An unsere Leser. *Marburger Zeitung*, št. 38, 30. 3. 1887), in po podatkih iz Cvirn, *Trdnjavski trikotnik*, str. 27, ter Pock, *Von der deutschen Presse*, str. 183, je prvih 40 števil časopisa urejal gimnazijski profesor Adalbert Svoboda. V časopisu *Correspondent für Untersteiermark* pa piše "Druck, Verlag und verantwortliche Redaktion von E. Janschitz in Marburg" (*Correspondent für Untersteiermark*, št. 1, 30. 3. 1862).

²⁵ Cvirn, *Trdnjavski trikotnik*, str. 27; prim. tudi *Correspondent für Untersteiermark*, št. 1, 30. 3. 1862: "Der 'Correspondent für Untersteiermark' ist als ein Blatt, welches Politik aus dem Kreise seiner Mittheilungen ausgeschlossen hält, der Pflicht überhoben, Bekannt-

se list ne bo omejeval le na Štajersko, temveč bo poročal tudi o dogajanju na Koroškem in Kranjskem ter iz vseh imenovanih pokrajin prinašal novice z nepolitično vsebino, članke o gospodarstvu, trgovskem prometu in sodnih procesih, slike iz ljudskega življenja, zgodovinske črtice, poročila o arheoloških najdbah in spomenikih, ocene o delih in dosežkih oblikujoče umetnosti, pa tudi o književnih novostih, tako nemških kakor slovenskih.²⁶

nava v glaci rokavicah".²⁸ Da nameravajo svoj program spremeniti, je uredništvo svojim bralcem naznanilo 15. marca, v 22. številki lista. Svojo odločitev je podkrepilo z besedami, da v nasprotnem primeru list ne bi mogel popolnoma izpolniti svojih nalog in uresničiti zastavljenih ciljev, obljubljal pa je, da bo kljub temu poskušal ostati svoboden in neodvisen organ za želje in prizadevanja njegove najožje domovine.²⁹

Preobrazba nepolitičnega časopisa v političnega pa ni bila edina sprememba v tem letniku, kajti do spremembe je prišlo tudi glede periodičnosti izhajanja, in sicer s 45. številko. Iz dvakrat tedensko izhajajočega je nastal trikrat tedensko izhajajoči časnik, ki je med bralce prihajal ob sredah, petkih in nedeljah.³⁰

Correspondent für Untersteiermark (št. 1, 30. 3. 1862), prvi mariborski časopis.

Toda namen, da bo *Correspondent für Untersteiermark* nepolitični časnik, je bil kaj hitro pozabljen, kajti že 1. aprila naslednjega leta, ko je prevzel uredništvo lista Franz Zistler, je postal *Correspondent* politični časnik z geslom "Enaka pravica za vse" ("*Gleiches Recht für Alle*"),²⁷ vendar še vedno "aktualne politične probleme obrav-

Časopis je bil najbolj znan pod imenom Marburger Zeitung (št. 1, 3. 1. 1866).

nisse über eine politische Tendenz abzulegen. Er will vor Allem ein publizistisches Organ für die Gemeinde-Repräsentanten der Steiermark sein, und Berichte über deren wichtigere Beschlüsse und gemeinnützige Einrichtungen veröffentlichen."

26 Prim. *Correspondent für Untersteiermark*, št. 1, 30. 3. 1862; prim. tudi Glazer, *Razprave – članki – ocene*, str. 645.
27 An unsere Leser. *Correspondent für Untersteiermark*, št. 22, 15. 3. 1863.

28 Cvm, *Trdnjavski trikotnik*, str. 27.
29 Prim. An unsere Leser. *Correspondent für Untersteiermark*, št. 22, 15. 3. 1863.
30 Prim. Einladng zur Prägnation. *Correspondent für Untersteiermark*, št. 43, 28. 5. 1863.

Kot smo že omenili je dobil z novim letom 1865 časopis novo ime, *Marburger Korrespondent*.³¹ A pod tem imenom je časopis izhajal samo eno leto, kajti že s prvo številko naslednjega leta (1866) je dobil novo ime: *Marburger Zeitung*.³² Osnovno vodilo časnika se je glasilo: "Svoboda, blaginja, izobrazba za vse" ("*Freiheit, Wohlstand, Bildung für Alle*").³³

Šele v devetem letniku, leta 1870, je nato prišlo do nadaljnjih sprememb. Prva večja je bila, da je časnik dobil posebno večerno prilogo. Uredništvo je julija sporočilo abonentom, da bo le-ta izhajala od 1. avgusta dalje, vsak dan ob šestih zvečer, ter da bo prinašala najrazličnejše novice z bojišča, kot tudi borzne tečaje, pri čemer si je "Marburgerca" zadala nalogo, da bo o tečajih poročala vsaj dva najst ur pred graškimi in dunajskimi listi.³⁴

A izkazalo se je, da je prednaročil za večerno prilogo premalo, zato je ustvarjalci časnika načrt spremenili ter raje namesto dodatne večerne priloge začeli *Marburger Zeitung* izdajati dnevno.³⁵

Tako je *Marburger Zeitung* postal dnevnik, ki pa je samo en mesec izhajal pod naslovom *Marburger Zeitung*. Že s 1. septembrom se je ime časopisa ponovno spremenilo, tokrat v *Tagesbote für Untersteiermark*. Založnik je ob tem povabil bralce k prenumeraciji, obljubljal, da bo njegov časnik v liberalnem smislu zastopal interese dežele.³⁶

Osmi številki časopisa *Tagesbote für Untersteiermark* je priložena slovenska priloga *Slobodni Slovenec*, ki je izhajala vsako soboto.

Tagesbote für Untersteiermark (Probe Nummer, 1. 9. 1870).

Ker so se pogoji za dnevno izhajanje časopisa v Mariboru po nemško-francoski vojni poslabšali, je bila kaj kmalu na obzorju nova sprememba. Uredništvo je imelo na izbiro dve možnosti, in sicer da poveča naročnino časnika ali pa da zmanjša število izhajajočih dni le-tega. Odločili so se za slednje, in tako so 26. novembra sporočili, da bo *Tagesbote* prenehal izhajati ter da bo odslej namesto le-tega mariborska bralna publika trikrat tedensko lahko znova prebirala *Marburger Zeitung*.³⁷

³¹ Spremembo je uredništvo svojim bralcem naznanilo na božični dan leta 1864: "Unser Blatt erscheint vom neuen Jahre an unter dem Titel 'Marburger Korrespondent' nach seinem bisherigen, aber erweiterten Programme, bei dessen Durchführung uns die tüchtigsten geistigen Kräfte Marburg's ihre Unterstützung zugesagt haben." (Pränumerations-Einladung. *Korrespondent für Untersteiermark*, št. 155, 25. 12. 1864).

³² Prim. Abonnements-Einladung. *Marburger Korrespondent*, št. 156, 31. 12. 1865.

³³ *Marburger Zeitung*, št. 1, 3. 1. 1866.

³⁴ Prim. Pränumerations-Einladung. *Marburger Zeitung*, št. 90, 29. 7. 1870: "Der Verleger der 'Marburger Zeitung' beabsichtigt vom 1. August an, vorläufig während der Dauer des Krieges, täglich eine Abend-Extrabeilage um 6 Uhr erscheinen zu lassen, wenn eine genügende, dieses Unternehmen sichernde Anzahl von Pränumeranten sich findet. Das Extrablatt würde die Original-Telegramme vom Kriegsschauplatze, die Börsen-Course, sowie die Course des am hiesigen Platze gangbarsten Effekten erhalten und dieselben um wenigstens zwölf Stunden früher als die Grazer und Wiener Blätter bringen."

³⁵ Prim. Pränumerations-Einladung. *Marburger Zeitung*. Probe-Nummer. Abend-Ausgabe, 1. 8. 1870.

³⁶ Prim. Pränumerations-Einladung. *Tagesbote für Untersteiermark*, št. 118, 1. 9. 1870.

³⁷ Prim. An unsere Leser. *Tagesbote für Untersteiermark*, št. 190, 26. 11. 1870: "Das tägliche Erscheinen eines Blattes ist mit sehr bedeutenden Unkosten verbunden, wir verweisen diesfalls nur auf die 'Neue freie Presse' in Wien, welche trotz ihrer großen Verbreitung zu einer Erhöhung des Abonnementspreises greifen mußte. Auch uns standen nur zwei Wege offen, eine namhafte Erhöhung der Abonnementspreise, oder eine Herabminderung der Erscheinungstage unseres Blattes; wir haben den letzteren gewählt. Vom 1. Dezember d. J. angefangen werden wir das Erscheinen des 'Tagesboten für Untersteiermark' sistiren und dreimal wöchentlich die 'Marburger Zeitung' als Lokalblatt mit ungeänderter politischer Richtung erscheinen lassen. Das Blatt wird Mittwoch, Freitag und Sonntag Morgens ausgegeben werden."

Marburger Zeitung je nato izhajala trikrat tedensko do konca leta 1888; že naslednje leto pa je časnik izšel na večjem formatu in prihajal med bralce le še dvakrat tedensko, ob četrtrkih in nedeljah.³⁸

V 19. stoletju je to bila zadnja večja sprememba glede imena, periodičnosti izhajanja ali v zvezi s pojavno obliko tega prvega mariborskega časopisa. Kot piše Pock je časnik *Marburger Zeitung* preživel svoje konkurente in je do konca ostal pravi mariborski list, katerega je vsak poznal, nad katerim je vsak nergal, a ga vendarle nihče ni želel pogrešati kot delček domovine.³⁹

*Ampelographische Berichte*⁴⁰

Naslednji mariborski časopis, katerega prva številka je bila natisnjena leta 1875, je bil list *Ampelographische Berichte*. Namenjen je bil narodnogospodarskim vprašanjem in je slavil napredke v kmetijstvu.⁴¹ Bil je neke vrste gospodarski časopis, ki ga je do leta 1881 pet- do šestkrat letno izdajala Mednarodna ampelografska komisija (Internationale ampelographische Kommission), urejal pa ga je ravnatelj vinarske šole v Mariboru Hermann Goethe.⁴² Prvi štirje letniki (od 1875 do 1878) so izšli v Mariboru, nova serija (od 1879 do 1881) pa v Gradcu. Tiskar časnika v Mariboru je bil Eduard Janschitz. V Gradcu je list izhajal z nekoliko spremenjenim naslovom: *Ampelographische Berichte. Neue Folge. Hg. von der internationalen ampelographischen Commission. Verfast von Hermann Goethe, Victor Pulliat und Giuseppe di Rovasenda*.⁴³ Le-temu je sledil še francoski naslov, saj je list od 1. oktobra 1879 dalje izhajal tako v nemškem kot tudi v francoskem jeziku.⁴⁴ Časopis tako sodi med redke v monarhiji, ki so delovali tudi izven meja države.⁴⁵

*Südsteirische Post*⁴⁶

Politični list *Südsteirische Post* sta "v dobi Taaf-fejevega sistema [osnovala] Mihael Vošnjak in

baron Goedel".⁴⁷ Časnik se je v nemškem jeziku zavzemal za interese Slovencev, predvsem konservativcev, na Spodnjem Štajerskem. Izhajati je začel 6. aprila 1881. V tej številki je bil objavljen tudi njegov program. Ta je obljubljal, da bo list zastopal interese Maribora, se ukvarjal s položajem in potrebami spodnještajerskih mest in podeželja, prizadeval si bo dnevne novice prikazati objektivno in nepopačeno, prepuščal bo odločitve in sodbe bralcem ter jih ne bo nagovarjal k nobeni politični odločitvi, ukvarjal se bo z različnimi gospodarskimi vprašanji, pri vsem tem pa ne bo sovražno nastrojen proti nobeni stranki ali narodnosti in bo poskušal ublažiti nastala nasprotja med njimi.⁴⁸

Südsteirische Post (št. 2, 10. 4. 1881), nemški časnik, ki se je zavzemal za interese Slovencev.

Časopis je izhajal dvakrat tedensko, pogosto s sliko na prvi strani.⁴⁹ Izdajatelj, odgovorni urednik in tiskar je bil najprej Johann Leon.⁵⁰ Po njegovi

38 Prim. Einladung zum Bezuge. *Marburger Zeitung*, št. 156, 30. 12. 1888.
39 Prim. Pock, Von der deutschen Presse, str. 188.
40 Časopis v slovenskih knjižnicah ni ohranjen. Najdemo ga lahko v Gradcu (Die steiermärkische Landesbibliothek, sign. MF 88, od št. 12/1877 do št. 6/1881).
41 Prim. Ahn, *Die periodische Presse der Steiermark*, str. 13.
42 Prim. Ahn, *Die periodische Presse der Steiermark*, str. 35; Pock, Von der deutschen Presse, str. 188; *Slovenska kronika 19. stoletja, 1861-1883*, str. 278.
43 Prim. Ahn, *Die periodische Presse der Steiermark*, str. 35.
44 Prim. Pock, Von der deutschen Presse, str. 188.
45 Prim. Pock, Von der deutschen Presse, str. 188.
46 Časopis hranijo v Univerzitetni knjižnici Maribor (Sign. R IV 26, MF 150 a, b; 1881-1895, 1897-1900).

47 Glazer, *Razprave - članki - ocene*, str. 654.
48 Prim. Was wir wünschen. *Südsteirische Post*, št. 1, 6. 4. 1881.
49 Slike se pojavljajo samo v prvem letniku časopisa. V drugem slikovnega materiala ni zaslediti, saj je v časniku manjkalo prostora.
50 Prim. *Südsteirische Post*, št. 1, 6. 4. 1881.

Osebjje Leonove tiskarne v Mariboru, preden se je preuredila v Tiskarno sv. Cirila (spredaj levo: Franz Sakouscheg, večletni odgovorni urednik lista Südsteirische Post).

smrti, februarja 1883, je njegovo mesto, tako izdajanje kot založbo, prevzela njegova vdova Marija. Časnik so tiskali v Leonovem podjetju, odgovorni urednik pa je bil naprej Dragotin Lorenc, nato pa Lavoslav Kordeš. Kasneje je mesto odgovornega urednika prevzel Franz Sakouscheg. Ko se je leta 1885 Leonova vdova odločila, tiskarno skupaj s časnikom prodati, je prišel list v roke Katoliškega tiskovnega društva. Odslej so časnik tiskali v Tiskarni sv. Cirila, ki je spadala k temu društvu. Na začetku je bil odgovorni urednik še vedno Franz Sakouscheg, po letu 1892, št. 41, pa Eduard Jonas.⁵¹ Od začetka leta, natančneje od tretje številke, je založnik in izdajatelj časopisa Slovensko društvo v Mariboru, z 79. številko istega leta pa je prišlo še do zamenjave odgovornega urednika. To nalogo je prevzel Franz S. Šegula.⁵² Kot glavne urednike navaja Glazer poleg Johanna Leona, Franza Sakouschega, Eduarda Jonasa in F. S. Šegule še Jožefa Rapoco.⁵³ Poleg navedenih imen naj omenim še dve, ki sem jih zasledila v virih. K urednikom časnika *Südsteirische Post* tako sodita tudi Ivan Dečko⁵⁴ in Lavoslav Gregorec.⁵⁵

⁵¹ Prim. Rajh, *Bibliografija o Mariboru*, št. 296; prim. tudi Ahn, *Die periodische Presse der Steiermark*, str. 38.

⁵² Prim. Rajh, *Bibliografija o Mariboru*, št. 296; prim. tudi Ahn, *Die periodische Presse der Steiermark*, str. 38.

⁵³ Prim. Glazer, *Razprave – članki – ocene*, str. 654.

⁵⁴ "V letih 1883–85 je bil urednik *Südsteirische Post* in bistveno vplival na slov. politiko na Štajerskem." (Prim. *Enciklopedija Slovenije*, knjiga 2, str. 183, geslo Ivan Dečko).

Südsteirische Post je poročala o politiki, gospodarstvu, gledališču in umetnosti, vsebovala je kronike ter korespondence iz različnih mest (npr. iz Celja, Ljubljane, Dunaja itd.), manjkal pa ni niti zanimiv podlistek.

Po skoraj devetih mesecih je bil časnik lahko ponosen na doseženo. V kratkem času si je pridobil ugled ter se povzpел med priznane časopise. Kljub ostrim in nedostojanstvenim napadom s strani številnih nasprotnikov je časnik zajel celotno Spodnjo Štajersko in so ga prav vsi brez izjeme radi prebirali oziroma, kot beremo v originalu:

"Vor neun Monaten beschlossen österreichische Patrioten deutscher und slovenischer Zunge in Marburg, der aufstrebenden zweiten Stadt Steiermarks, ein politisches Blatt zu gründen, welches die Abschwächung der Gegensätze, eine beruhigtere Auffassung, eine objektivere Betrachtung der Tagesereignisse zum Zwecke haben sollte. Damit sollte der Wahrheit eine Gasse, der Freiheit eine neue Waffe, der Versöhnung der entzweiten Völker die Bedingungen vorbereitet, dem Zusammenwirken zur Besserung der sozialen und wirtschaftlichen Verhältnisse sichere Bahn gebrochen werden.

Wir appellirten an den österreichischen Patriotismus. Unser Appell blieb nicht ohne Erfolg. Mit

⁵⁵ "[...], nekaj časa pa je bil tudi urednik časnika *Südsteirische Post*." (Prim. *Enciklopedija Slovenije*, knjiga 3, str. 384, geslo Lavoslav Gregorec).

großer Genugthuung konstatiren wir, daß das neue Blatt die 'Südsteirische Post' in kürzester Zeit trotz heftigster und nichtswürdigster Angriffe seitens der zahlreichen Gegner in ganz Untersteiermark verbreitet und eifrigst von Freund und Feind gelesen wurde. Die Existenz, der Einfluß dieses Blattes hat sich bereits in mehreren Fällen geltend gemacht. [...]

Alles mit Gott für Kaiser und Vaterland."⁵⁶

Poslopje Tiskarne sv. Cirila v Mariboru, kjer je bil po 1885 tiskan časnik *Südsteirische Post*.

Brez predhodne najave je 29. decembra 1900 izšla zadnja številka lista *Südsteirische Post*. Uredništvo je v tej številki celo še vabilo k prednaročilu na časnik, ki pa ga bralci naslednje leto niso več prejeli. Namesto *Südsteirische Post* je bila natisnjena prva številka časnika *Südsteirische Presse*. Pojasnilo najdemo v pismu F. S. Šegule z dne 20. septembra 1930.⁵⁷ Tukaj lahko preberemo:

⁵⁶ An unsere P.T. Leser. *Südsteirische Post*, št. 77, 28. 12. 1881. Geslo "Alles mit Gott für Kaiser und Vaterland" se je skozi leta spreminjalo. Na primer: "Für Glauben, Vaterland und Kaiser!" (št. 103, 30. 12. 1899) ali "Für Gott, Kaiser und Vaterland!" (št. 103, 29. 12. 1900). Besedilo v slovenskem prevodu:

"Pred devetimi meseci so se avstrijski patrioti nemškega in slovenskega jezika iz Maribora, drugega najpomembnejšega mesta Štajerske, odločili, da ustanovijo politični časnik, katerega namen bi bili ublažitev naspotij, umirjeno dožemanje ter objektivno opazovanje dnevnih dogodkov. S tem bi bila resnici utrjena prosta pot, svobodi orožje, ustvarjeni bi bili pogoji za spravo sprtih narodov, omogočene pa bi bile izboljšave socialnih in gospodarskih razmer.

Apelirali smo na avstrijski patriotizem. Naš apel ni ostal brez uspeha. Z zadoščenjem ugotavljamo, da je novi list *Südsteirische Post* v kratkem času, kljub ostrim in nedostojanstvenim napadom s strani številnih nasprotnikov, zajel celotno Spodnjo Štajersko in ga prav vsi brez izjeme radi prebirajo. Obstoj, vpliv tega lista je že v več primerih prišel do izraza. [...] Vse z bogom za kralja in domovino." [Prevod P. K.]

⁵⁷ Pismo je priloženo k prvi številki *Südsteirische Presse*

"Doslej in do sem je bil pravi lastnik lista državni in dež. poslanec Michael Vošnjak. Vsled vnevarne uprave in velikih stroškov s tiskovnimi pravnami na sodnji in pred porotniki je nastal sčasoma v tiskarni njegov deficit 15.000 goldinarjev.

Ker naravno Michael Vošnjak te velike svote ni hotel in, živeč v Gorici, ne mogel plačati, je Tiskarna sv. Cirila dolg naprosto črtala, list pa meni prepustila. Spremenil sem naslov *Südsteirische Presse*.

Bilo je 325 naročnikov. Plačeval sem v tiskarni vsako številko sproti iz svojega. Šlo je vse dobro. Konec leta 1901 je imelo 955 naročnikov svojo naročnino á 12 kron plačano. Jaz sem si zaračunal primerno svote za uredništvo in za upravo in še je bil list aktiven."⁵⁸

Tudi v prvi številki "novega" časopisa so nastalo situacijo na kratko pojasnili: Zaradi neizogibnih, nepremostljivih, nenadoma nastalih tehničnih in administrativnih težav so bili izdaja, lastninska pravica, tisk, administracija in odgovorno uredništvo 20 let dvakrat tedensko izhajajočega političnega časnika *Südsteirische Post* z dnem 2. januarja 1901 ukinjeni.⁵⁹

V *Südsteirische Presse* torej lahko prepoznamo naslednico *Südsteirische Post*, ti dve pa sta dejansko predhodnici časopisa *Südösterreichische Stimmen*, ki je leta 1906 nadomestil *Südsteirische Presse*. Izhajal je do 28. septembra 1907; tu se dokončno zaključil pot izhajanja *Südsteirische Post*.

Uporabo nemškega jezika v časopisih slovenskih rodoljubov je nemška stran videla kot poraz slovenskega jezika na Spodnjem Štajerskem. Pock je v tem videl zmago nemškega jezika in njegov izreden pomen na Spodnjem Štajerskem: "[...], so verdient die Tatsache, daß slowenische Politiker sich deutschgeschriebener Blätter bedienen mußten, als Beweis für die heute so oft geleugnete Bedeutung und Anziehungskraft der deutschen Sprache im Unterlande ganz besondere Beachtung."⁶⁰ Ne glede na Pockovo mnenje pa smemo trditi, da so v 19. stoletju slovenski avtorji iz pragmatičnih razlogov za svoje prispevke pogosto izbrali nemški jezik.

Die Arbeit⁶¹

Časopis *Marburger Zeitung* dolgoročno ni mogel zadovoljevati potreb vseh slojev mariborskega

(Univerzitetna knjižnica Maribor, Sign. R IV 27, MF 151).

⁵⁸ Pismo je priloženo k prvi številki *Südsteirische Presse* (Univerzitetna knjižnica Maribor, Sign. R IV 27, MF 151).

⁵⁹ Prim. Aviso! *Südsteirische Presse*, št. 1, 2. 1. 1901.

⁶⁰ Pock, Von der deutschen Presse, str. 186.

⁶¹ Časopis v slovenskih knjižnicah ni ohranjen.

nemškega prebivalstva.⁶² Zato pride leta 1885 do ustanovitve socialdemokratskega političnega lista, ki pa nikakor ni bil namenjen le mariborskemu bralstvu. *Delo, socialdemokratski organ delavcev Avstrije* oziroma *Die Arbeit. Sozialdemokratisches Organ der Arbeiter Österreichs*, kakor se je list imenoval v originalnem nemškem jeziku, je izhajal od 6. avgusta 1885⁶³ do 2. aprila 1886 dvakrat mesečno, njegova tema pa je bila razvoj delavskega gibanja in njegov pomen v alpskih deželah.⁶⁴ V Mariboru je izšlo le osem števil, saj je deveta številka lista, dne 8. decembra 1885, že bila natisnjena v Gradcu. Izdajatelj lista je bil Johann Rissmann (tudi Rissmann, Rißmann, Riesman), prvi urednik Michael Schuster, tiskan pa je bil pri naslednikih Eduarda Janschitza (Eduard Janschitz Erben). Tiskar v Gradcu je bil Karl Huber.⁶⁵ Kmalu po preselitvi lista v Gradec, so list ponovno hoteli vrniti v Maribor, a "je Kralik, [lastnik mariborske nemške tiskarne], ponudbo odklonil, ker je tiskanje zaradi številnih zaplemb bilo združeno z neprilikami".⁶⁶ Predhodnika tega lista sta bila *Die Zukunft* z Dunaja in *Der Radicale* iz Reichenberga, naslednik pa *Die Arbeit* iz Beljaka.

O ustanovitvi lista *Die Arbeit*, njegovem življenju in koncu beremo celo na svetovnem spletu. S tem časnikom je bil narejen prvi poskus ustanovitve novega radikalnega časopisa po tem, ko so 30. januarja 1884 razglasili izredno stanje ter so vsa društva in zborovanja radikalcev z zakonom prepovedali, njihove časnike pa zatrli. Leta 1886, ko je bil razglašen izredni zakon proti socialni demokraciji, je moral list prenehati z izhajanjem.⁶⁷

⁶² Prim. Pock, Von der deutschen Presse, str. 186, 187.

⁶³ Datum 6. avgust 1885 najdemo pri Ahn, *Die periodische Presse der Steiermark*, str. 41, Pock, Von der deutschen Presse, str. 187, in Rajh, *Bibliografija o Mariboru*, št. 4. Glazer, *Razprave – članki – ocene*, str. 654 navaja datum 5. avgust 1885, v *Kronologiji naprednega delavskega gibanja*, str. 20, pa najdemo datum 15. julij 1885.

⁶⁴ Prim. Ahn, *Die periodische Presse der Steiermark*, str. 12.

⁶⁵ Prim. Ahn, *Die periodische Presse der Steiermark*, str. 41.

⁶⁶ Glazer, *Razprave – članki – ocene*, str. 654.

⁶⁷ "Mit Verhängung des Ausnahmezustandes am 30. Januar 1884 über Wien und die umliegenden Bezirke wurden alle Vereine und Versammlungen der Radikalen gesetzlich verboten und ihre Presse unterdrückt. Mit der Gründung der 'Arbeit' machte der Schneider Rissmann, der bereits seit Juli 1884 die 'Schneider-Fachzeitung' redigiert und verlegt hatte, den Versuch, eine neue radikale Zeitschrift zu gründen. Nach Rocker fand das Blatt 'bei den Arbeitern großen Anklang und wurde gewöhnlich in sogenannten 'Leinwandballen' in Wien eingeschmuggelt, wo die 'literarischen Klubs' für seine geheime Verbreitung Sorge trugen'. Es mußte aber bereits 1886 nach dem Erlaß des 'Ausnahmegesetzes gegen die Sozialdemokratie' (1886, aufgehoben 1891) sein Erscheinen einstellen. Ein erneuter Versuch zur Herausgabe einer radikalen Zeitung scheiterte am Widerstand der Behörden."

(<http://www.free.de/dada/dada-p/P0001165.HTM>)

*Marburger Hans-Jörgel*⁶⁸ in *Filarka*⁶⁹

Čeprav Pock v svoji razpravi piše, da satirični in humoristični listi v Mariboru zaradi prevelikega navala le-teh iz bližnjega Gradca, Dunaja ali nemškega Rajha, ne bi mogli uspevati,⁷⁰ sta se dva tovrstna lista v Mariboru kljub temu uspela uveljaviti. Prvi je bil *Marburger Hans-Jörgel. Wünsche- und Beschwerdeblatt für jedermann. Stupf-, Zupf- und Rupforgan für communale und sonstige Angelegenheiten* in je dvakrat mesečno izhajal od 1. oktobra 1885 do 16. junija 1886. Izšlo je 18 števil, v prvem letniku šest, v drugem dvanajst števil.⁷¹

Izdajatelj in urednik tega humoristično-satiričnega lističa je bil Emil Stoerck, tiskan pa je bil v tiskarni Janschitz-Kralik. Ko pa je Lavoslav Kordeš odkupil koncesijo za tiskarno od vdove tiskarja Johanna Leona, da bi ustanovil svojo lastno, je potreboval predvsem liste, ki bi mu omogočili stalno delo. V lasti je že imel zbornik za knjižničarstvo *Ljudsko knjižnico*, od Stoercka pa je zatem prevzel še humoristični list *Marburger Hans-Jörgel*. A to je bilo vseeno premalo, da bi lahko vzdrževal svoje podjetje. Po nekajmesečnem životarjenju je moral tiskar sredi leta 1886 opustiti svoje podjetje. To je bil obenem tudi konec prvega satirično-humorističnega lista v Mariboru.

O drugem v Mariboru tiskanem humoristično-satiričnem listu, *Filarka*, žal ni najti nobenih sledi. Omenjajo ga le nekateri sekundarni viri, po katerih naj bi list izhajal dvakrat mesečno od leta 1886 do 1893.⁷²

*Slobodni Slovenec*⁷³

Slobodni Slovenec je bil najprej tedenska priloga časnika *Tagesbote für Untersteiermark*⁷⁴ s podnaslovom *Po domače pisana priloga k "Tagesbote für Untersteiermark"*. Prva številka je izšla 10. septembra 1870. V njej je izdajatelj, urednik⁷⁵ in tiskar Eduard Janschitz naznanil program lista:

"Tovarši! Naša avstrijska domovina je pred sprememboj vravnave; naša vravnava, katero smo z

⁶⁸ Časopis v slovenskih knjižnicah ni ohranjen.

⁶⁹ Časopis v slovenskih knjižnicah ni ohranjen.

⁷⁰ Prim. Pock, Von der deutschen Presse, str. 189.

⁷¹ Prim. Ahn, *Die periodische Presse der Steiermark*, str. 41.

⁷² List omenjata le dva avtorja: Ahn, *Die periodische Presse der Steiermark*, str. 42; Pock, Von der deutschen Presse, str. 189.

⁷³ Univerzitetna knjižnica Maribor hrani le nekaj števil tega časopisa. Te najdemo priložene k časniku *Tagesbote für Untersteiermark* (Sign. IV 106, Mf 1).

⁷⁴ To ime je od 1. 9. 1870 do 30. 11. 1870 nosil časnik *Marburger Zeitung*.

⁷⁵ "[...] najdemo v 'Slov. Narodu' 22. avgusta [1871], [...], da je dejanski urednik 'Slobodnega Slovenca' bil osmošolec tukajšnje gimnazije Gregor Jug." (Prim. Glazer, *Razprave – članki – ocene*, str. 651).

velikim trudom dosegli, in naša svoboda, koja le v ravnavi obstati zamore, je v nevarnosti pred sovražniki. Tedaj je potrebno, da smo edinih misli, da pokažemo, da smo mi resnično isti, ki domovini, cesarju in vravnavi zvesti ostanemo. Naši nasprotniki so v deželi politične družbe osnovali, časnike raztrosili in si prizadevajo na tako vižo za svoj namen celo drhal pridobiti. Mi hočemo njih ravnanje posnemati in skoz časnike in politične društva za našo domovino, svobodo in vravnavo potegniti. To pa bomo tedaj le storili z pospehom, ako nam vsi naši in naše očetrjave prijatelji pomagajo, ne le samo tisti, ki nemški, ampak tudi tisti, ki slovenski jezik govore. Naš namen ni drugi kakor ta, da Avstrija mogočna in neokvarjena ostane, da naša rodna domovina štajarska cela nerazdeljena ostane in vedno cvete, da se poljedelstvo, kupčija in obrtnija povzdigne, da se šole pomnožijo, da se davki polajšajo, z eno besedo, da se sreča in zadovoljnost v naši deželi dolgovečno ustanovi. Da mi naš namen dosežemo, Vam priporočamo, da tudi toti početek blagovoljno podpirate."⁷⁶

Priloga je bila prvi poskus slovensko pisanega lista v Mariboru, ki se je zavzemal za nemške interese. Prilogo lahko razumemo kot predhodnico lista *Štajerski kmet*, ki je izhajal v Mariboru od junija 1894 do aprila 1895, ter na Ptuj tiskanega lista *Štajerc*, namenjenega slovensko govorečemu podeželskemu prebivalstvu. Janschitz je list začel izdati, "da bi z njim potom liberalizma (*Slobodni*) pridobil nekonservativne Slovence za nemštvo."⁷⁷

Prvih osem števil *Slobodnega Slovenca* se sicer imenuje *Po domače pisana priloga k "Tagesbote für Untersteiermark"*, a list so raznašali in prodajali neodvisno od *Tagesbota*.⁷⁸ List "[i]zhaja vsako soboto večer."⁷⁹ Žal pa ostaja odprto vprašanje ali "vsako soboto večer" res drži, saj je izšla dne 3. decembra 1870 šele deveta številka. V kolikor bi ta priloga res izhajala vsako soboto, bi morala na ta datum iziti že 13. številka. Datum 3. december 1870 pa je zanimiv tudi zaradi nečesa drugega. Od tega dne dalje izhaja *Slobodni Slovenec* kot samostojni politični lokalni list.⁸⁰ To je moralo biti povezano s tem, da izide 30. novembra zadnja številka dnevno izhajajočega časopisa *Tagesbote für Untersteiermark*, ki se je z naslednjo

⁷⁶ *Slobodni Slovenec. Po domače pisana priloga k "Tagesbote für Untersteiermark"*, št. 1, 10. 9. 1870.

⁷⁷ Glazer, *Razprave – članki – ocene*, str. 653.

⁷⁸ "Naročilo za Maribor celo leto 1 gold., pol leta 50 kr.; za stranke celo leto 1 gl. 50 kr., pol leta 75 kr." (*Slobodni Slovenec. Po domače pisana priloga k "Tagesbote für Untersteiermark"*, št. 1, 10. 9. 1870); prim. tudi Glazer, *Razprave – članki – ocene*, str. 649.

⁷⁹ *Slobodni Slovenec. Po domače pisana priloga k "Tagesbote für Untersteiermark"*, št. 1, 10. 9. 1870.

⁸⁰ Prim. Winckler, *Die periodische Presse Oesterreichs*.

SLOBODNI SLOVENEK.

Po domače pisana priloga k "Tagesbote für Untersteiermark."

Izhaja vsako soboto večer.

Naročilo za Maribor celo leto 1 gold., pol leta 50 kr.; za stranke celo leto 1 gl. 50 kr., pol leta 75 kr. — Natančne v novicah versica 6 kr. velja.

Št. 1. Maribor 10. septembra 1870. k št. 126.

Program.

Tovaril!

Naša avstrijska domovina je pred sprememboj vravnave; naša vravnava, koja smo z velikim trudom dosegli, in naša svoboda, koja le v ravnavi obstati zamore, je v nevarnosti pred sovražniki. Tedaj je potrebno, da smo edinih misli, da pokažemo, da smo mi resnično isti, ki domovini, cesarju in vravnavi zvesti ostanemo. Naši nasprotniki so v deželi politične družbe osnovali, časnike raztrosili in si prizadevajo na tako vižo za svoj namen celo drhal pridobiti. Mi hočemo njih ravnanje posnemati in skoz časnike in politične društva za našo domovino, svobodo in vravnavo potegniti. To pa bomo tedaj le storili z pospehom, ako nam vsi naši in naše očetrjave prijatelji pomagajo, ne le samo tisti, ki nemški, ampak tudi tisti, ki slovenski jezik govore. Naš namen ni drugi kakor ta, da Avstrija mogočna in neokvarjena ostane, da naša rodna domovina štajarska cela nerazdeljena ostane in vedno cvete, da se poljedelstvo, kupčija in obrtnija povzdigne, da se šole pomnožijo, da se davki polajšajo, z eno besedo, da se sreča in zadovoljnost v naši deželi dolgovečno ustanovi. Da mi naš namen dosežemo, Vam priporočamo, da tudi toti početek blagovoljno podpirate.

Politični ozir.

Novojša poročila.

Ktere poročila so zdaj znamenitnejša, ali iz domačih, ali iz tujih dežel? Jaz mislim, da so oboje poročila imenitna, domače kakor tujie za nas Avstrijance. Naj večje slrab nam dela, kedaj se bodo državni svetovalci zbrali, kajti zbor je od 5. na 15. septembra preločen, ker se deželni zbori posameznih dežel dokončani niso. Kranjski deželni zbor je le za državni zbor volil, v tem zboru se potem može v odbor volijo, ali s tem to napravijo, da državni zbor samo odpravijo — tako galiski državni svetovalec Smečka Čebom piše. — Deželni zbor na Tirolskem se še le bo začel; temu so poslanci krivi, ki imajo Greuterja na čelu, in zraven tega jo opozniti, da je to klerikalna stranka, ki jo prav dobro zastopi, deželni zbor od dneva do dneva odlagati.

Slobodni Slovenec (št. 1, 10. 9. 1870), slovenska priloga k nemškemu listu.

številko ponovno spremenila v trikrat tedensko izhajajoči *Marburger Zeitung*. Odslej je *Slobodni Slovenec* nosil podnaslov *Po domače pisan*. Zakaj list ni več izhajal kot priloga, je uredništvo obrazilo z naslednjimi besedami: "Naš list ki je do zdaj kot priloga k 'Tagesbote' izhajal, bo zanaprej samostalen, ker ga na deželi jako radi berejo. Izhajal bo kakor do zdaj, vsako soboto večer in cena za celo leto nebo veliko večja kakor je bila do zdaj."⁸¹ Toda kljub temu da naj bi časopis po besedah uredništva na deželi zelo radi brali, so izšle samo še štiri številke. List je prenehal izhajati na začetku leta 1871, čeprav je bil ob novem letu razposlan v 6000 izvodih, a ta akcija je privabila vsega skupaj štiri naročnike.⁸²

⁸¹ *Slobodni Slovenec. Po domače pisan*, št. 9, 3. 12. 1870.

⁸² Prim. Glazer, *Razprave – članki – ocene*, str. 651.

List na ogled.

SLOBODNI SLOVENEK.

Po domače pisan.

Izhaja vsako soboto večer.

Naročilo za celo leto 2 gl. 50 kr., pol leta 25 kr. — Splošno ured za celo leto 2 gl. — kr. za pol leta 1 gl. — Naročilo v novicah vsotica 6 kr. vsaja.

Št. 9. Maribor 3. decembra 1870. Tečaj I.

Narečilno povabilo!

Naš list ki je do zdaj kot priloga k „Tagesbote“ izhajal, bo zanjeprej samostalen, ker ga na deželi jako radi berejo. Izhajal bo kakor do zdaj, vsako soboto večer in cena za celo leto nebo veliko večja kakor je bila do zdaj.

Cena za celo leto brez poštine 1 gold. 50 kr.
 „ „ pol leta „ „ „ 75 „
 Cena z poštino vred za celo leto 2 gold.
 „ „ „ „ pol leta 1 „

Vredništvo „Slob. Slovencev.“

Politični ozir.

Odborni poslanci so se zdaj že v Pestu zbrali in so zabeli svojo delavnost; državni odbor ki inna čez denarne razmere ino pa izdavke prvo besedo govoriti, je najšel da se v ti zadevi slabo godi. Posebno vojaštvo je, za ktero se toliko denarja porabi. Vojske mora sicer vsaka država imeti, ali s tem se nič ne prigrasodari, če jih inna zmiram na nogah, kajti oblačila kosta in pošiljajo celih regimentov iz ene kronovine v drugo, jako veliko denarjev potrafi. Če ni denarja se morajo dolgovi delati ali pa večja štirba pobirati. Ministerstvo Potockn bi rado odstopilo, tako se govori, in cesar še ni odločil.

V Nemčiji so južne države v zvezo severnih pristopile; v mirnih časih nima Prusko z njihovi vojaki nič zapovedovati.

Vojska na Francoskem gre proti kencu, pred nekimi dnevi so zopet Prusi veliko armado francosko premagali; malo trdnjavo zaporedoma Prusi premogajo; pripoveduje se, da se je Garibaldi v beg podal in Pariz se že več na tisti strani braniti ne more, kjer se je naj huje in z največim pogumom vojskovalo. Mesto pričakuje pomoči, kar pa naj hitreje nebo dočakalo in hud glad ga bo primoral, se Prusu udati. Novejšje poročila trdijo, da se bo mir z Napoleonom sklenil; ko bi se to zgodilo, se znajo grozovito vojske iz tega nastati. Kakor je zdaj videti, se še nebo vojska z Rusi začela. Prusko si bo prizadevalo mir ohraniti, ali bog vé kako dolgo?

Slobodni Slovenec (št. 9, 3. 12. 1870), samostojni politični lokalni list.

Oba slovenska časnika, *Slovenski gospodar* in *Slovenski narod*, ki sta v tistem času izhajala v Mariboru in bila tiskana takrat v isti tiskarni (tiskarni Eduarda Janschitzza) kakor *Slobodni Slovenec*, sta list – tako Glazer – odločno, a spretno zavrnila:

„*Slov. narod*“ piše: *‘Nas je listič zelo razveselil: 1. je živ dokaz, da mora v slovenskem jeziku govoriti, kdor hoče govoriti z našim narodom; naši nasprotniki so nam torej dejansko sami priznali, kako opravičene so naše tirjatve po vpeljavi slov. jezika v javno življenje; 2. je listič pisan tako slabo, ... da nam ne more trohice škodovati na nobeno stran. [...] Na listu je dalje g. Janžič imenovan kot odgovorni urednik. V tiskovni pravdi ‘Slov. gosp.’ in ‘Slov. nar.’ je g. Janžič dvakrat pred sodnijo izrekel, da slovenski čisto nič ne zna. Državni pravdnik ima torej v aktih konstatirano, da g. Janžič nima potrebnih vredniških lastnosti, a vendar pusti list izhajati pod takim vrednikom.’ Klasično označbo je dal listu, oziroma njegovemu početju ‘Slov. gospodar’; označuje ga namreč kot ‘časnikarsko tihotapstvo’“⁸³*

⁸³ Prim. Glazer, *Razprave – članki – ocene*, str. 649.

Pričakovati je bilo, da bo slovenska stran list kritizirala in prezirala, obstajala pa je še ena stran, ki je list hvalila. V prvem četrletju 20. stoletja je Friedrich Pock namreč zapisal, da je leta 1870 nemškemu listu *Tagesbote für Untersteiermark*, bolj znanim pod imenom *Marburger Zeitung*, priložena slovenska priloga, kar pa se zagotovo ne bi zgodilo, če bi bil ta časnik do Slovencev sovražno razpoložen.⁸⁴ A ne glede na to ali je ta listič zavzel sovražno ali prijateljsko stališče do Slovencev in slovenstva, je nekaj zagotovo: spada v našo, slovensko zgodovino, in je kot tak del naše preteklosti.

Štajerski kmet

Štajerski kmet. Svetovalec kmetom v političnih in gospodarskih zadevah je izhajal kot mesečnik⁸⁵ od junija 1894 do aprila 1895. V tem kratkem času izhajanja je izšlo enajst števil s po osmimi stranmi. List se je odločil za geslo *“Se združenimi močmi”*, kar je uredništvo komentiralo v tretji številki lista. Nočejo namreč, tako kot večina listov (tu je viden napad na slovenske časnike, predvsem na časnik *Slovenski gospodar*, s katerim je bil *Štajerski kmet* v nenehnem sporu⁸⁶) slediti geslu *“Svoji k svojim”*, ki naj bi bilo sovražno in hujskaško, saj želijo listi s takšnim stališčem *“[...] kmeta zoper meščana, Slovenca zoper Nemca nahujskati, ker mislijo, da je za tretjega, t. j. hujskača dobro, če se dva prepirata”*⁸⁷. Nekaj vrstic in misli dalje pa pišejo: *“Zato pa tudi ne maramo izreka ‘Svoji k svojim’, temveč držimo se čislanege gesla našega presvitlega cesarja: ‘Se združenimi močmi’”*⁸⁸. Kar tu izgleda kot čisto človekoljubje in zagovarjanje miroljubnega združenja Slovencev in Nemcev, je bil v resnici skrajno nemško ljubeči list, ki je hotel slovenske spodnještajerske kmete pod lažno pretvezo pridobiti na nemško stran in jih naščuvati proti slovenski politiki in tisku. *Štajerski kmet* je bil časnik, ki je kljub temu, da je bil pisan v slovenskem jeziku, zagovarjal interese Nemcev. Da je temu tako, lahko vidimo, če pogledamo ime izdajatelja in tiskarja tega lista. Bil je

⁸⁴ „Noch 1870, als das Blatt, das sich seit 1866 ‘Marburger Zeitung’ genannt hatte, zum täglich erscheinenden ‘Tagesboten für Untersteiermark’ emporgerückt war, wurde ein slowenisches Sonntagsblatt* ‘Slobodni Slovenec’ beigelegt, was sich ein slowenfeindliches Kampfblatt gewiß nicht geleistet hätte.“ (Pock, Von der deutschen Presse, str. 184). * *Slobodni Slovenec* ni bil nedeljnik, temveč je izhajal ob sobotah.

⁸⁵ „Izhaja drugo nedeljo vsacega meseca, [...]“ (*Štajerski kmet*, št. 3, avgust 1894).

⁸⁶ Npr. v uvodnem članku *“Boter Štajerskega kmeta”* v *Štajerski kmet*, št. 3, avgust 1894, piše: *“Slovenski Gospodar”* in drugi časniki raznašajo lažnjivo vest, da se v kaznilnici za *Štajerskega kmeta* piše, da se tam urejuje. S tem hočejo zabraniti, da bi kmetje naš list brali, ker vedo, da bi se od kaznjencev nobeden naših kmetov poučiti ne dal.”

⁸⁷ *Štajerski kmet*, št. 3, avgust 1894.

⁸⁸ *Štajerski kmet*, št. 3, avgust 1894.

Leopod Kralik, izključno nemški tiskar, ki je bil sovražno nastrojen do slovenske politike in slovenskih rodoljubov. Urednik lista je bil Engelbert Hinterholzer.

Štajerski kmet (št. 3, avgust 1894).

Zaključek

Obravnavani listi so, čeprav večinoma zastopajo nemške interese na Spodnjem Štajerskem (z izjemo časnika *Südsteirische Post*, ki so ga izdajali Slovenci), del naše zgodovine, saj so s svojim delovanjem vplivali, nekateri bolj drugi manj, na potek dogodkov v spodnještajerski prestolnici, predvsem pa na razvoj slovenskega časnikarstva, ki se je moral v boju proti nemški, predvsem finančni premoči stalno boriti in uveljavljati.

Kljub boljšemu položaju nemškega časnikarstva v mestu, kjer je večino tvorilo nemško govoreče prebivalstvo in je bila politična oblast v nemških rokah, pa je presenetljivo dejstvo, da je v obdobju od leta 1862, ko je izšel prvi časopis v Mariboru, do konca leta 1899, katerega še zajema ta raziskava, izhajalo komajda osem časopisov in časnikov, ki bi bili pisani v nemškem jeziku ali pa so jih izdajali Nemci. Število slovenskih listov v tem obdobju je skoraj enkrat višje. A kot navaja Glazer v svojem članku *Prvi mariborski časopisi*, je glavni vzrok za takšno stanje dejstvo, "da je nemštvo v

Mariboru bilo tako rekoč brez tal in kulturno mrtvo, ker je za zemljo, sredi katere je živelo, predstavljalo tuj element in bilo zato z njo brez živega stika; soodločala pa je brez dvoma tudi bližina nemških kulturnih središč, predvsem Gradca, ker ni imelo smisla, v provincialnem mestu ustanovljati lastna literarna glasila".⁸⁹

V zadnjem času se z analizo časopisja, ki je sooblikovalo naš kulturni prostor v preteklosti, ukvarjajo številni avtorji. Ne glede na to, ali raziskujejo nemško publicistiko na Slovenskem z germanističnega, literarnoznanstvenega ali z zgodovinskega stališča, osvetljujejo tovrstne študije predvsem pomen in vpliv časopisja na takratno kulturno, javno in politično realnost ter s tem posredujejo popolnejšo in barvitejšo sliko življenja ljudi v takratnem času.

VIRI IN LITERATURA

ČASOPISNI VIRI

- Correspondent für Untersteiermark*, 1862–1864.
Marburger Korrespondent, 1865.
Marburger Zeitung, 1866–1870, 1870–1901, 1945.
Tagesbote für Untersteiermark, 1870.
Slobodni Slovenec, 1870.
Südsteirische Post, 1881, 1899, 1900.
 Štajerski kmet, 1894–1895.

LITERATURA

- Ahn, Friedrich: *Die periodische Presse der Steiermark in den Jahren 1848–1898*. Graz : Selbstverlag des Verfassers, 1900.
 Amon, Smilja: Nemško časopisje na Slovenskem. *Teorija in praksa*, 25, 1988, št. 9/10, str. 1329–1333.
 Bajec, Jože: *Slovenski časniki in časopisi 1937–1945*. Ljubljana : Narodna in univerzitetna knjižnica, 1973.
 Berčič, Branko: *Tiskarstvo na Slovenskem. Zgodovinski oris*. Ljubljana : Odbor za proslavo 100-letnice grafične organizacije na Slovenskem, 1968.
 Birk, Matjaž: "... vaterländisches Interesse, Wissenschaft, Unterhaltung und Belehrung...". *Illyrisches Blatt (Ljubljana, 1819–1849), literarni časopis v nemškem jeziku v slovenski provinci predmarčne Avstrije*. Maribor : Slavistično društvo Maribor, 2000.
 Cvirn, Janez: Nemško (avstrijsko) in slovensko zgodovinopisje o Nemcih na Slovenskem (1848–1941). *"Nemci" na Slovenskem 1941–1955* (ur. Dušan Nečak). Ljubljana : Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, 2002, str. 69–98.

⁸⁹ Glazer, *Razprave – članki – ocene*, str. 651.

- Cvirn, Janez: *Trdnjavski trikotnik. Politična orientacija Nemcev na Spodnjem Štajerskem (1861–1914)*. Maribor : Obzorja, 1997.
- Enciklopedija Slovenije*. Knjiga 2. Ljubljana : Mladinska knjiga, 1989.
- Enciklopedija Slovenije*. Knjiga 3. Ljubljana : Mladinska knjiga, 1989.
- Gaber, Ante: Skozi stoletja za našim novinarstvom. *Razstava slovenskega novinarstva v Ljubljani 1937. Ob 140 letnici Vodnikovih "Lublanskih noviz" in 30 letnici svoje stanovske organizacije izdali slovenski novinarji* (ur. Božidar Borko). Ljubljana, 1937, str. 179–223.
- Glaser, Janko: Lavoslav Kordeš in njegova tiskarna v Mariboru. *Kronika slovenskih mest*, 1, 1934, št. 3, str. 222–224.
- Glazer, Janko: *Razprave – članki – ocene*. Izbral, uredil in opombe napisal Viktor Vrtnjak. Maribor : Obzorja, 1993.
- Hartman, Bruno: Mikrofilmno časopisje v Univerzitetni knjižnici Maribor. *Knjižnica*, 30, 1986, št. 1–2, str. 101–102.
- Hartman, Bruno: Tiskarstvo v Mariboru. *Maribor skozi stoletja. Razprave I* (ur. Jože Curk, Bruno Hartman in Jože Koropec). Maribor : Obzorja, 1991, str. 705–712.
- Hartman, Bruno: Razmerje med nemško in slovensko kulturo v Mariboru do prve svetovne vojne. *Od Maribora do Trsta (1850–1914). Mednarodni simpozij "Slovenska mesta od srede 19. stoletja do prve svetovne vojne"* (ur. Darko Friš in Franc Rozman). Maribor : Pedagoška fakulteta, 1997, str. 193–202.
- Hoerig, Ralf G. in Schmück, Hajo: *Datenbank des deutschsprachigen Anarchismus – Dada, Abteilung Periodika 1798–2001 ff*. <http://www.free.de/dada/dada-p/P0001165.HTM>
- Janša-Zorn, Olga: *Historično društvo za Kranjsko*. Ljubljana : Modrijan, 1996.
- Janša-Zorn, Olga: Prispevek k zgodovini delovanja Juridičnega društva v Ljubljani (1861–1868). *Vilfanov zbornik: pravo, zgodovina, narod = Recht, Geschichte, Nation* (ur. Vincenc Rajšp in Ernst Bruckmüller). Ljubljana : Založba ZRC (ZRC SAZU), 1999, str. 497–509.
- Jesenko, Janez: *Časnikarstvo in naši časniki* (Ponatisnjeni listki iz Slovenskega naroda), Ljubljana : [samozal.] I. Železnikar, 1884.
- Kronologija naprednega delavskega gibanja na Slovenskem 1868/1980*. Ljubljana : Delavska enotnost, 1981.
- Miladinović Zalaznik, Mira: Literaturkritik in der Zeitschrift Carniola. *Literature, culture and ethnicity* (ur. Mirko Jurak). Ljubljana : Filozofska fakulteta, Znanstveni inštitut, 1992, str. 155–161.
- Miladinović Zalaznik, Mira: *Literarna in kritiška ustvarjalnost v nemški reviji Carniola (Ljubljana, 1838–1844) s posebnim ozirom na domovinskost*. (Das literarische und kritische Schaffen in der deutschen Zeitschrift Carniola (Ljubljana, 1838–1844) mit besonderem Hinblick auf das Vaterländische). Filozofska fakulteta, 1994. *Doktorska disertacija*. Ljubljana : Filozofska fakulteta, Oddelek za germanistiko, 1994.
- Miladinović Zalaznik, Mira: Theaterkritik in der Zeitschrift "Carniola". *Methodologische und literarhistorische Studien zur deutschen Literatur Ostmittel- und Südosteuropas*. (ur. Anton Schwob v sodelovanju s Carla Carnevale in Fridrun Rinner). Veröffentlichungen des Südostdeutschen Kulturwerks, Reihe B: Wissenschaftliche Arbeiten, Band 67. München : Südostdeutsches Kulturwerk, 1994, str. 67–79.
- Miladinović Zalaznik, Mira: Leopold Kordes, ein Krainer Literat des Vormärz. *Anastasius Grün und die politische Dichtung im Vormärz* (ur. Anton Janko, Anton Schwob in Carla Carnevale). Veröffentlichungen des Südostdeutschen Kulturwerks, Reihe B: Wissenschaftliche Arbeiten, Band 68. München : Südostdeutsches Kulturwerk, 1995, str. 157–168.
- Miladinović Zalaznik, Mira: *Deutsch-slowenische literarische Wechselbeziehungen*. Ljubljana : Oddelek za germanistiko z nederlandistiko in skandinavistiko Filozofske fakultete, 2002.
- Pock, Friedrich: Von der deutschen Presse in Untersteier. *Südsteiermark. Ein Gedenkbuch*. (ur. Franz Hausmann). Graz : Ulr. Mosers, 1925, str. 182–189.
- Rajh, Bernard: *Bibliografija o Mariboru. II snopič. Mariborska periodika*. Odgovarja Dr. Bruno Hartman. Maribor : Univerzitetna knjižnica Maribor, 1979.
- Rajh, Bernard: Konec je bil neslaven: prvi mariborski časnik – "Marburger Zeitung". *Večer*, 37, 1982, št. 147, str. 22.
- Rajh, Bernard: Kratka zgodovina mariborskega časopisja. *Večer*, 37, 1982, št. 147, str. 22–25.
- Reisp, Branko: Tiskarstvo. Oris razvoja v Sloveniji od začetkov do konca 19. stoletja. *Gradovi minevajo, fabrike nastajajo. Industrijsko oblikovanje v 19. stoletju na Slovenskem* (ur. Mateja Kos, Matija Žargi in Janja Žagar). Ljubljana : Narodni muzej, 1991, str. 65–71.
- Rozman, Franc: Politično življenje Nemcev v Mariboru. *Od Maribora do Trsta (1850–1914). Mednarodni simpozij "Slovenska mesta od srede 19. stoletja do prve svetovne vojne"* (ur. Darko Friš in Franc Rozman). Maribor : Pedagoška fakulteta, 8.–10. maja 1997, str. 51–56.
- Slovenska kronika XIX. stoletja, 1861–1883*. Ljubljana : Nova revija, 2003.
- Slovenska kronika XIX. stoletja, 1884–1899*. Ljubljana : Nova revija, 2003.
- Šlebinger, Janko: *Slovenski časniki in časopisi*.

Bibliografski pregled od 1797 do 1936. Razstava slovenskega novinarstva v Ljubljani 1937. Ob 140 letnici Vodnikovih "Lublanskih noviz" in 30 letnici svoje stanovske organizacije izdali slovenski novinarji (ur. Božidar Borko). Ljubljana, 1937, str. 1–175.

Teply, Bogo: *Sistemski pregled in geslovník za stvarni katalog "Marburger Zeitung"*. Maribor : Visokošolska in študijska knjižnica, 1973.

Vošnjak, Josip: *Spomini*. Prvi zvezek. Prvi in drugi del 1840 do 1867. I. Ljubljana : Slovenska Matica, 1905.

Winckler, Johann: *Die periodische Presse Oesterreichs. Eine historisch-statistische Studie*. Wien : Leopold Sommer & Comp., 1875.

Žigon, Tanja: *Nemško časopisje na Slovenskem*. Ljubljana : Študentska založba Scripta, 2001.

Žigon Tanja: *Nemški časnik za slovenske interese – Triglav (1865–1870)*. Ljubljana : Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 2004.

ZUSAMMENFASSUNG

Das deutsche Zeitungswesen in Maribor im 19. Jahrhundert

Nach der Wiederaufnahme des Verfassungslebens im Jahr 1861 nahm auch das Zeitungswesen in Maribor (Marburg) seinen Anfang. Am 30. März 1862 erschien die erste Mariborer Zeitung *Correspondent für Untersteiermark*, besser bekannt unter dem Namen *Marburger Zeitung*, wurde sie doch die meiste Zeit ihres Bestehens unter diesem Namen herausgegeben. Die letzte Nummer der Zeitung erschien am 8. Mai 1945, am Tag der Kapitulation Deutschlands. Aus der Taufe gehoben wurde sie als ein zweimal pro Woche erscheinendes Blatt, ihren Lebensweg beendete sie als eine Tageszeitung. Außerdem wechselte sie ihren Titel und ihre Erscheinungsweise, aber auch ihr Programm. Die Zeitung, die zu Beginn über politische Angelegenheiten überhaupt nicht berichten sollte, wurde am Ende zu einer radikalen Befürworterin alles Deutschen.

Eine weitere deutsche Zeitung, die so wie die *Marburger Zeitung* einen größeren Einfluss auf das Leben der untersteirischen Metropole ausübte, war die *Südsteirische Post*, eine Zeitung die sich in deutscher Sprache für die Interessen der Slowenen einsetzte. Sie erschien vom 6. April 1881 bis 29. Dezember 1900 zweimal wöchentlich und setzte ihren Weg unter dem Titel *Südsteirische Presse* fort, 1906 wurde sie in *Südösterreichische Stimmen* umbenannt.

Außer diesen zwei Zeitungen erschien im 19. Jahrhundert noch ein deutsches politisches Blatt: *Die Arbeit. Sozialdemokratisches Organ der Arbeiter Österreichs*. Es hatte jedoch keinen größeren Einfluss auf die breite Leserschaft. Es erschien in den Jahren 1885 und 1886. In Maribor wurden nur acht Nummern herausgegeben, Nummer neun des Blattes wurde am 8. Dezember 1885 bereits in Graz gedruckt.

Obwohl im damaligen Maribor politische Zeitungen am stärksten verbreitet waren, wurden darüber hinaus noch ein wirtschaftliches und ein humoristisch-satirisches Blatt herausgegeben. Die *Ampelographischen Berichte*, die sich mit national-wirtschaftlichen Fragen auseinandersetzten, erschienen die ersten vier Jahre (von 1875 bis 1878) in Maribor, die neue Serie (von 1879 bis 1881) aber in Graz. Der *Marburger Hans-Jörgel*, das erste humoristisch-satirische Blatt in Maribor, wurde vom 1. Oktober 1885 bis 16. Juni 1886 zweimal monatlich herausgegeben. Ein zweites derartiges in Maribor gedrucktes Blatt war *Filarka*, von dem jedoch jede Spur fehlt. Es soll zweimal monatlich von 1886 bis 1893 erschienen sein.

Von Interesse sind noch zwei slowenische Zeitungen, die von den Deutschen mit der Absicht herausgegeben wurden, über deutsche Interessen zu berichten. Die erste war *Slobodni Slovenec*, deren acht Nummern vom 10. September 1870 bis zum Jahresbeginn 1871 als Wochenbeilage der Tageszeitung *Tagesbote für Untersteiermark* erschienen. Die neunte Nummer wurde bereits als selbstständiges politisches Blatt herausgegeben. Das zweite Blatt, das als Monatsheft von Juni 1894 bis April 1895 erschien, war der *Štajerski kmet. Svetovalec kmetom v političnih in gospodarskih zadevah*.